

Mer än en skärv!

En studie av den danska myntningen hos unionskungarna
Erik av Pommern och Kristofer av Bayern och hur
dessa mynt återfinns i svenska fyndkontexter.

Och när han såg upp, fick han se huru de rika lade ned sina gåvor i offerkistorna. Därvid fick han ock se huru en fattig änka lade ned två skärvar. Då sade han: "Sannerligen säger jag eder: Denna fattiga änka lade dit mer än alla de andra. Ty det var av sitt överflöd som alla dessa lade ned något bland gåvorna, men hon lade dit av sitt armod allt vad hon hade i sin ägo." Lukas 21:1-4

Kandidatuppsats i arkeologi
Stockholms universitet
HT-11
Susanne Fridh
Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.1 Introduktion	2
1.2 Syfte	2
1.3 Bakgrund	2
1.4 Frågeställningar	3
1.5 Teori	4
1.6 Metod	4
2. Det politiska läget	5
2.1 Kalmarunionen	5
2.2 Erik av Pommern 1396-1439	6
2.3 Kristofer av Bayern 1440-1448	7
3. Mynt och myntning	8
3.1 Introduktion	8
3.2 Aktuella myntorter	9
3.3 Myntningen under Erik av Pommern	10
3.4 Myntningen under Kristofer av Bayern	13
4. Den samtida svenska myntningen	15
4.1 En överblick.....	15
5. Materialpresentation och analys	16
5.1 Inledning	16
5.2 Översiktskartor	17
5.3 Relationen mellan danska, svenska och baltiska mynt.....	21
5.4 Fynd från landsort och landsortskyrkor.....	23
5.5 Fynd från kloster.....	25
5.6 Fynd från slott, städer och stadskyrkor	27
5.7 Jämförande analys och diskussion	28
6. Sammanfattning	30
7. Referenser	31
7.1 Tryckta källor.....	31
7.2 Otryckta källor.....	31

Abstract

This paper deals with the Danish coinage between 1396 and 1448 during the reigns of King Eric of Pomerania and King Christopher of Bavaria, and where these coins are found in what was medieval Sweden. I have attempted to answer questions about the contexts in which the coins are found and why they are found there. I have also compared the finds of Danish coins to the finds of Swedish and Baltic coins in order to try to see differences and similarities.

1. Inledning

1.1 Introduktion

Jag har valt att skriva om den danska myntningen under unionskungarna Erik av Pommern (1396-1439) och Kristofer av Bayern (1440-1448). I uppsatsen tänker jag analysera myntfynden som gjorts i de delar av vårt land som utgjorde medeltidens Sverige. Finland som var en del av Sverige under medeltiden inkluderas dock inte i analysen. Gotland inkluderas inte heller. Standardkatalogen över de danska mynt som präglades under denna period är *Unionstidens udmøntninger* av Georg Galster (Galster 1972). Kung Eriks danska myntning har också behandlats av Jens Christian Moesgaard i en artikel i Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (Moesgaard 2005).

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att förstå varför spridningen av de danska mynten ser ut som den gör. Intressant är också att se huruvida man genom att studera myntfynden kan se skillnad på exempelvis fynden från stad och landsbygd. Ytterligare ett mål med uppsatsen är att se hur myntfynden utvecklas över tid, under perioden 1396-1448.

1.3 Bakgrund

Henrik Klackenberg beskriver i sin avhandling *Moneta Nostra* monetariseringsprocessen i det medeltida Sverige. Importerade mynt hade redan före medeltiden cirkulerat i Sverige i många hundra år, men samhället blev monetariserat, det vill säga övergick till att ha en ekonomi som baserades på mynt först när inhemska mynt användes som generellt betalningsmedel med nominellt värde (Klackenberg 1992:41). Med nominellt värde menas att mynten hade ett fastställt värde som garanterades av deras myntherrar och inte var direkt kopplat till myntens silverinnehåll. Innan dess hade myntens silvervikt avgjort deras marknadsvärde. Det var inte heller förrän under medeltiden som myntningen tog ordentlig fart i Sverige. De första svenska mynten präglades visserligen i Sigtuna under perioden 995-1030 av Olof Skötkonung och hans son Anund Jakob, men de användes mest lokalt och hade förhållandevis liten betydelse.

I *Moneta Nostra* kartlägger Klackenberg de fynd bestående av medeltidsmynt som gjorts i svenska landsortskyrkor och gör spridningskartor för att analysera hur myntfynden och därmed myntens roll i samhället förändrades över tid. Anledningen till att så många mynt hittas i golven i de medeltida kyrkorna är omdiskuterad. Klackenberg ansluter sig till

uppfattningen om att mynten primärt utgör *offerspill*. Under den katolska medeltiden var det vanligt att mynt offrades i kyrkan. Kyrkobesökarna lämnade mynten på altaren, direkt till prästerna eller i de så kallade offerstockarna som var uppsatta i kyrkorna för detta syfte. Offerstockarna var ihåliga stockar, *truncus concavus*, som enligt uppgifter från senmedeltida sockenkyrkoräkenskaper var i allmänt bruk under medeltidens sista sekler. Mynt offrades också vid helgonbilder i kyrkorna. När mynt hanterades i kyrkorna är det naturligt att ett antal av dem tappades. Tänkvärt är också att de medeltida kyrkorna var mörka och ofta hade enkla jordgolv eller grova trägolv med breda springor. De medeltida mynten var mindre och tunnare än dagens mynt och kunde lätt glida ned mellan golvtilljorna eller trampas ned i jordgolvet. Även i de kyrkor som hade mer dyrbara tegelgolv kunde de små mynten lätt glida ner mellan springorna.

Anledningen till att Klackenberg använder sig av de hopade fynden från landsortskyrkor när han kartlägger Sveriges monetarisering är att han ser fyndmaterialet från dem som mer representativt för hur gemene man hanterade mynt än depåfynden. Ett hopat fynd är ett antal lösfynd som hittas i samma fyndkontext. Lösfynd är i detta sammanhang enstaka mynt som hittas. Depåfynden däremot är större antal mynt som deponerats samtidigt. Depåfynden, eller skattfynden, ser Klackenberg inte som representativa då de deponerats vid enskilda tillfällen och förmodligen av människor tillhörande samhällets elit. I depåfynd och i lösfynd i städer och kloster hittas en förhållandevis stor del mynt med höga valörer. I de hopade fynden från landsortskyrkor däremot utgör låga valörer en majoritet av fyndmaterialet. Bönderna utgjorde den överväldigande majoriteten av Sveriges medeltida befolkning och då de snarare rörde sig på landsbygden än i städer och kloster drar Klackenberg slutsatsen att de nästan uteslutande hanterade mynt med låga valörer (Klackenberg 1992:34-39).

1.4 Frågeställningar

Hur ser den rumsliga spridningen av mynt ut och varför ser den ut som den gör?

Kan man se några skillnader i spridningen av danska, svenska och baltiska mynt?

Hur utvecklas spridningen av fynden över tid?

Ser fyndens sammansättning olika ut beroende på om de påträffats i landsortskyrkor, i städer eller i kloster?

1.5 Teori

De danska mynten bestod av en mindre mängd silver än de samtida svenska. Detta berodde på att Danmark hade sämre ekonomi än Sverige och man ansåg sig inte ha råd att präglade mynt med hög lödighet. De danska mynten var därför mindre värda. På 1400-talet var i Götaland exempelvis en dansk mark bara värd tre fjärdedelar så mycket som en svensk dito (Lagerqvist 1984:18). Detta faktum skulle kunna göra att de danska mynten var vanligare i mindre bemedlade bygder. Klackenberg drar, efter att ha analyserat de hopade fynden från landsortskyrkor, slutsatsen att de låga valörerna i princip var de enda bönderna hanterade (Klackenberg 1992:39). Det finns dock källkritiska aspekter på det. Om det rör sig om tappade mynt är chansen större att en högre valör, som då var både fysiskt större och tyngre, skulle upptäckas innan eller när den tappades. Det är inte heller lika självklart att den faktiskt skulle glida ned i golvspringorna eller trampas ned i jordgolvet. Om det dessutom är halvmörkt i kyrkan syns också ett större mynt helt enkelt bättre. Chansen är också större att en präst skulle tycka att det var värt ansträngningen att lägga sig på knä på golvet och leta efter t.ex. en gros (nio penningar) än en enkel penning.

Det kan också vara så att det inte var de offerade myntens nominella värde utan själva offerhandlingen som var det centrala när man offerade mynt i kyrkorna. Därför skulle man medvetet ha offerat låga valörer då de var de lättaste att avvara. Faktum är ju dock att det inte bara är låga valörer som hittas i kyrkorna även om de är i stor majoritet i fyndmaterialet. Det är också viktigt att komma ihåg att långt ifrån alla svenska medeltidskyrkor och klosterruiner är utgrävda vilket medför att vissa förändringar kan ske i fyndmaterialets sammansättning. Något annat som är viktigt att tänka på, vilket Klackenberg också påtalar, är att de arkeologiska utgrävningar där fyndmaterialet påträffats har bedrivits med varierande noggrannhet (Klackenberg 1992:28). Man har inte alltid använt såll och där man har gjort det är det inte alls säkert att all jord har sållats. Framförallt de låga valörerna är mycket små och lätta och kan vara näst intill omöjliga att upptäcka utan metodisk sållning av alla jordmassor.

1.6 Metod

Jag kommer att registrera materialet, de svenska myntfynden bestående av danska mynt från perioderna då Erik av Pommern och Kristofer av Bayern regerade, i en databas och med hjälp av denna konstruera spridningskartor. Jag kommer att göra kvantitativa jämförelser av spridningskartorna för att på så sätt få en bild av hur myntfynden är orienterade, både kronologiskt och rumsligt. Jag ska också titta på hur spridningen ser ut för låga respektive

höga valörer och se hur en eventuell skillnad ser ut och vilka slutsatser som kan dras av den. Det är också intressant att se huruvida myntfyndens sammansättning ser olika ut beroende på deras respektive fyndorter. Har fynd från t.ex. landsortskyrkorna en liknande sammansättning som hopade fynd från de stora klostren?

2. Det politiska läget

2.1 Kalmarunionen

År 1380 avled den norske kungen Håkan. Hans son som bara var 10 år gammal fick ärva honom. Sonen hette Olof och var redan kung av Danmark. Den danska kronan hade han ärvt av sin morfar, Valdemar Atterdag som hade gått bort 1375. Valdemar Atterdag hade ingen manlig avkomma, utan kronan hade gått till Olof genom hans mor, Håkans fru och Valdemars dotter, drottning Margareta. Margareta föddes 1353 och giftes bort med den norske Håkan Magnusson när hon var 10 år. Håkan Magnussons far var den svenske kungen Magnus Eriksson. Håkan samregerade med sin far i Sverige mellan 1362 och 1364 innan de bägge avsattes till förmån för Albrekt av Mecklenburg, Magnus Erikssons systerson och Håkan Magnussons kusin. När Håkan dog tog hans änka kommandot över den förmyndarregering som styrde Danmark och Norge eftersom Olof fortfarande var minderårig. Drottning Margareta var en handlingskraftig individ, som drev sin egen politik genom sin son.

1300-talet var en turbulent tid. Östersjöområdet var mycket oroligt med många konflikter mellan de nordiska rikena, Tyska Orden och Hansan. År 1375 bildades embryot till en union, som skulle stärka de nordiska ländernas ställning på Östersjön. I den första unionen var bara Norge och Danmark med. Det blev konflikter med Danmark och Norge på ena sidan och Sverige på den andra. De svenska stormännen var inte nöjda med Albrekt av Mecklenburg som försökte begränsa deras inflytande och ville göra en reduktion, dvs. dra in deras gods. Stormännen förrådde då Albrekt och vände sig till drottning Margareta, som landsteg i Sverige med en här danska soldater bestående av ungefär 1500 man. Albrekt av Mecklenburg, hade värvat soldater i Tyskland och hade fått ihop ca 1000. Den 24 feb 1389 stod slaget i Åsle utanför Falköping. Det blev ett slag med stora förluster på bägge sidor, men Albrekt tvingades till slut att kapitulera (Harrison 2010:69). Redan 1388 hade de svenska stormännen hyllat drottning Margareta som Sveriges ”fullmäktiga fru och rätta husbonde”. Av alla som försökte skapa lugn och ordning i Östersjöområdet, blev Margareta den som lyckades bäst. Hon kom att bli Nordens dittills mäktigaste person (Harrison 2010:68).

Margaretas son, barnakungen Olof, hade dött 1387 och Margareta behövde därför en arvinge. Hon valde sin systerdotterson Bogislav, som skulle komma att gå till historien som Erik av Pommern.

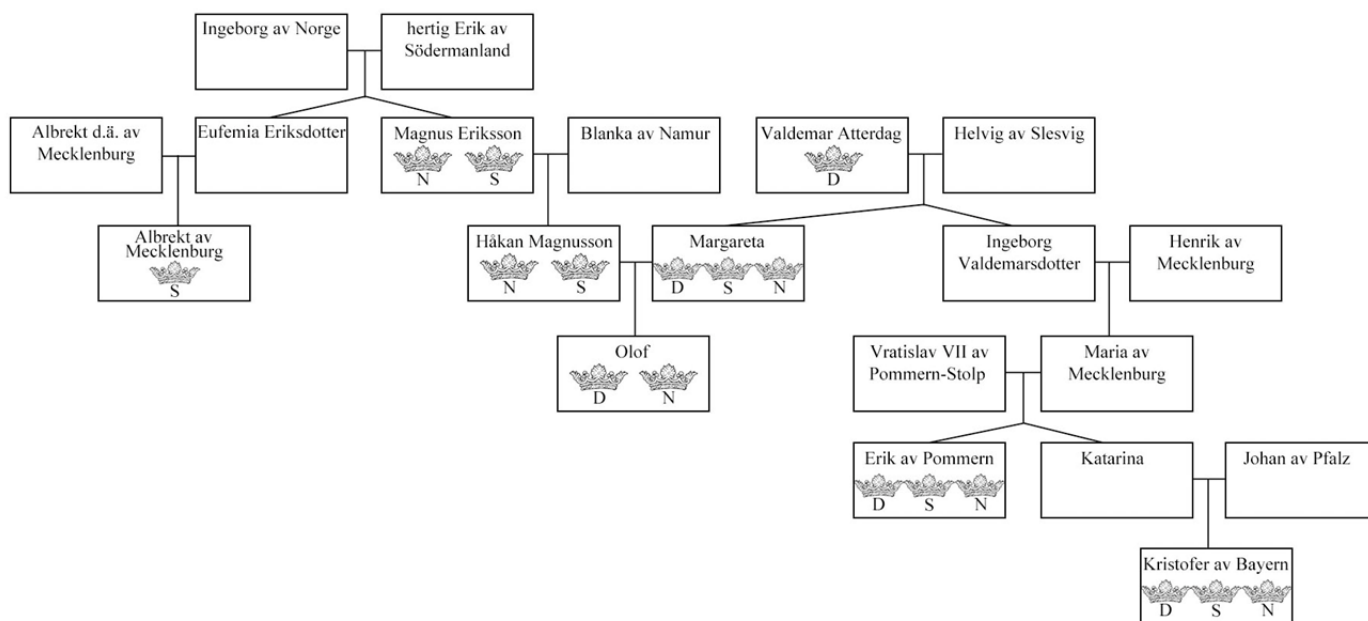

Fig. 1. Mycket förenklat släkträd som visar släktrationerna mellan drottning Margareta, Albrekt av Mecklenburg, Erik av Pommern och Kristofer av Bayern. Kronorna och bokstäverna visar vilket eller vilka av de nordiska länderna personen regerat i.

2.2 Erik av Pommern 1396-1439

Fig. 2. Erik av Pommern. Fri tolkning av författaren efter 1500-talsmålning av okänd konstnär.

Erik av Pommern föddes 1381 eller möjligen 1382 i Hinterpommern (Carlsson 1953:279), den del av Pommern som låg öster om floden Oder. Troligen var hans ursprungliga namn Bogislav. Hans föräldrar var hertig Vratislav VII av Pommern-Stolp och Maria av Mecklenburg. Maria var drottning Margaretas systerdotter, då hennes mor, den danska prinsessan Ingeborg var unionsdrottningens äldre syster. År 1388, då Erik av Pommern var mellan sex och sju år gammal, erkändes han som drottning Margaretas tilltänkte

efterträdare. Därmed blev han överflyttad till Danmark, och året därpå fick han av allt att döma lov att byta namn. Det första dokument där han omnämns som Erik kan dateras till 1389. I januari 1396 valdes Erik till kung i Danmark, och litet senare samma år erkändes han även som Sveriges monark. Vid ett möte i Kalmar 17 juni 1397 kröntes han till kung av alla de tre nordiska rikena. I praktiken fungerade han dock som drottning Margaretas medregent ända fram till hennes död 1412. År 1406 gifte sig Erik med den engelska prinsessan Filippa, som var dotter till Henrik IV. De fick ett barn tillsammans, som dock inte överlevde spädbarnsåren.

I sin politik var Erik, precis som sin föregångare drottning Margareta, fokuserad på att försöka bryta Hansans och Tyska Ordens dominans när det gällde östersjöhandeln. Detta var också den viktigaste avsikten med Kalmarunionen. Kung Erik gjorde sig impopulär, när han genomförde skatteökningar, som skulle stärka unionens militära makt. Aristokratin i Sverige ogillade honom också, därför att han starkt begränsade deras inflytande. Han placerade danskar och tyskar på ämbeten i Sverige och Norge, vilket retade frälset. Detta mynnade 1434 ut i Engelbrektupproret som leddes av bergslagssonen Engelbrekt Engelbrektsson. Upproret slutade med att unionens sammanhållning starkt försvagades och Erik av Pommern avsattes år 1439. Erik lyckades dock behålla Gotland och levde där i sitt fäste Visborg under tio år. Gotland och Visby blev under Eriks beskydd ett centrum för Östersjöns sjörövare. Erik beskyddade sjörövarna mot att de försvarade hans intressen och attackerade hans fiender. År 1449 var han dock tvungen att ge upp sin borg till den nyblivne unionskungen Kristian I. Efter detta nederlag återvände Erik till Pommern och dog där på våren 1459 vid den för hans tid oerhört aktningvärda åldern av 77 eller möjligen 78 år.

Erik av Pommern hade i många år ett mycket negativt eftermäle. Det är vanligt då det som bekant nästan alltid är segrarna som skriver historien. På senare år har man börjat tillskriva honom fler positiva egenskaper och det framhålls att han var en ambitiös och energisk person (Larsson 1993:572).

2.3 Kristofer av Bayern 1440-1448

Kristofer av Bayern föddes i februari 1416. Hans far var

Fig. 3. Kristofer av Bayern. Fri tolkning av författaren efter 1500-talsmålning av okänd konstnär.

hertig Johan av Oberpfalz och hans mor var Katarina av Pommern-Stolp. Katarina var syster till Erik av Pommern. Erik hade ett flertal syskon, men var själv den ende som uppnådde vuxen ålder. När Kristofers morbror, kung Erik av Pommern, gjort sig omöjlig som unionskung började det danska riksrådet diskutera möjligheten att låta Kristofer överta ämbetet. I Sverige umgicks riksrådet Karl Knutsson Bonde med tankar om att själv ta platsen som kung. Han gick dock med på att stiga åt sidan för Kristofer, ett beslut som togs för att försäkra att Kalmarunionen inte skulle upplösas. Kristofer var i sin politik mycket smidigare och mer diplomatisk än hans föregångare på posten varit.

Kungen hade däremot inga skrupler när det gällde att svika löften han givit. Karl Knutsson Bonde hade blivit lovad ordentlig kompensation, när han släppte fram Kristofer och lämnade vägen till kronan öppen för honom, men fick aldrig se den utlovade ersättningen. Kristofer av Bayern ägnade den svenska delen av sitt rike mycket mer uppmärksamhet än vad hans föregångare gjort. Han tillbringade mycket tid i Sverige och lovade bland annat att det svenska rådet skulle utgöras av svenskar.

Kung Kristofer hade stora problem med sin morbror Erik och dennes förehavanden på Gotland. Kungen gjorde ett försök att erövra ön, men försöket ledde ingenstans. Det hela slutade med att Erik av Pommern fick sitta kvar ostörd på sin fästning, Visborgs slott.

Det Kristofer av Bayern är mest känd för är den landslag han utfärdade 1442. Kristofers landslag var i bruk i nästan 300 år innan den byttes ut 1736. 1445 gifte sig Kristofer med Dorotea av Brandenburg (Kumlien 1977:582), men de fick inga barn tillsammans. Kristofer dog oväntat i januari 1448 vid 31 års ålder.

3. Mynt och myntning

3.1 Introduktion

På 1400-talet var i Danmark ett mynträkningsystem i bruk som var baserat på *penningen*. Det myntades dock också halvpenningar. Mynträkningen var anpassad till den som gällde i norra Tyskland (Hansestäderna). För att ge en mycket grov uppfattning om vad en penning var värd kan nämnas att man år 1440 kunde inhandla ett stop gotländskt öl för två penningar (Lagerqvist 1984:48). Den näst minsta valören var *sterlingen* eller trepenningen vilken precis som namnet antyder var värd tre penningar. Sterlingen präglades efterhand både i silver och

koppar och en sterling i silver var värd mer än en kopparsterling, som måste ha orsakat en kraftig inflation. Nästa valör i storleksordningen var *hvid*, vilken lånat sitt namn från tyskans *witten*. En hvid motsvarade fyra penningar. De andra valörer som användes var *søsling* (sex penningar), *gros* (nio penningar) och *skilling* (tolv penningar) (Galster 1972:47-50).

De danska medeltidsmynten myntades med hammarpräglingstekniken. Den gick till så att en *plants*, ett myntämne, placerades på antingen en understamp eller ett underlag av bly eller läder. Därefter placerades en överstamp eller stamp ovanpå och man slog till hårt med en hammare. Plantsen var ibland upphettad. Hammarpräglingstekniken var en manuell och tidskrävande metod. Det var inte förrän under 1600-talet som valsverkspräglingstekniken slog igenom på bred front. Denna teknik gjorde det möjligt att mycket snabbt producera enorma mängder mynt.

3.2 Aktuella myntorter

Under Eriks och Kristofers regeringstider fanns sammanlagt sex myntorter i Danmark (fig.4).

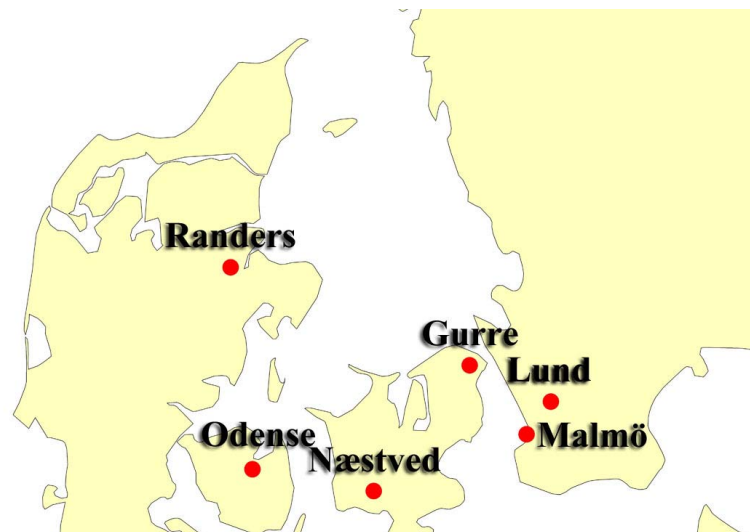

Fig. 4. De myntorter som var i bruk under Eriks och Kristofers regeringar.

3.3 Myntningen under Erik av Pommern

	Gurre	Lund	Næstved	Odense	Randers	Myntort ej urskiljbar
Halvpenning			3			
Kronbrakteat		?	?			275
Lebard		7	11			26
Kopparsterling		22	11	2	1	12
Sterling		38	46			6
Hvid		0				
Søsling		0				
Gros	12	16				2

Tabell 1: De valörer Erik av Pommern lät prägla och deras respektive myntorter. De mynt som återfinns i det fyndmaterial uppsatsen baseras på har markerats med antalet mynt. De fall där mynt förekommer men präglingsorten är osäker har jag markerat med frågetecken. Observera att de enda valörer som myntades men ej alls förekommer är hvid och søsling.

Erik av Pommern, som regerade mellan 1396 och 1439, lät mynta ett stort antal olika valörer. Hans myntning kan delas in i fem perioder.

Under den första perioden, period ett som tidsmässigt ligger runt år 1400, myntades hvid i Næstved på Själland. Dessa präglades i två varianter men inte i några stora mängder. Den ena av varianterna är bara känd från ett exemplar. Den första varianten av den hvid Erik av Pommern lät prägla har på åtsidan (framsidan) motiv av en krona omgiven av texten ”ERICVS REX DSN”, det vill säga ”Erik, kung av Danmark, Norge och Sverige”. På

Fig. 5. Hvid med kräkla präglad under den första perioden av Eriks myntning. Naturlig storlek. (Galster 1972)

frånsidan av mynten finns en bild av ett kors och texten ”MONETA NESTWED”, ”mynt från Næstved”. Den andra varianten av kung Eriks hvid är den som bara finns bevarad i ett exemplar. Precis som den första varianten har den en krona och text på åtsidan. Texten är densamma som på den förra varianten. På frånsidan har myntet också texten ”MONETA NESTWED”, men motivet skiljer sig från den förra variantens motiv och avbildar istället en kräkla med ett klöverblad (se fig. 5). Kräklan antyder att biskopen i Roskilde vid denna tid hade kvar sin gamla rättighet om en tredjedel av myntningen (Galster 1972:19). Inga mynt från den första perioden av kung Eriks myntning har hittats i hopade fynd i de landskap som

utgjorde medeltidens Sverige. Då bara några få exemplar av den första typen av hvid och endast ett av den andra typen överhuvudtaget har bevarats till modern tid kan man anta att denna, den första myntningen under Erik av Pommern, inte var särskilt omfattande.

Fig. 7.
Kronbrakteat.
Myntet har
hittats i
Hagby kyrka i
Småland.
Naturlig
storlek.

Under den andra perioden av myntningen under Erik av Pommern, åren mellan ca 1405 och 1420, präglades tre olika valörer. I Næstved präglades under perioden sterlingar, penningar och halvpennningar och i Lund sterlingar och penningar. Næstvedsterlingen har

en krona på åtsidan och ett kors på frånsidan. Dessa motiv delar den med lundsterlingen (se fig. 6). Båda varianterna har texten "ERICVS REX DSN" på åtsidan, men de är inte identiska. Næstvedsterlingen har en stjärna mellan ERICVS och DSN medan lundsterlingen har en ros. På frånsidorna har mynten

motiv av kors och texterna "MONETA NESTWED" respektive "MONETA LUNDENSIS" (mynt från Lund). Sterlingarna har en silverhalt på mellan 50 och 65 %. Penningarna Erik av Pommern lät prägla under period två var *brakteater*. Brakteater är ensidiga mynt. Vid myntning av brakteater användes en stamp och ett underlag av bly eller läder. I Sverige har några av dessa underlag hittats och de visar att man hettade upp plantsen innan man slog mynten. Man kan anta att myntningen i Danmark gick till på samma sätt. Den variant av penningar Erik av Pommern präglade under perioden har motiv av en krona inom en strålring (se fig. 7). Mynten är tunna och lätta, de väger i snitt bara 0,29 g och har en diameter på 14 mm. De s.k. kronbrakteaterna präglades i både Næstved och Lund, men eftersom stamparna som användes var identiska, ser de likadana ut oavsett vilken ort de präglats på. Penningarna som präglades under period två har en silverhalt på mellan 0 och 21 %. Halvpennningarna är också brakteater och myntades bara i Næstved. Halvpennningarna var de lättaste och minsta mynt Erik lät prägla. De är 12 mm i diameter och väger i snitt 0,14 g. Jämför man detta med en modern enkrona som väger sju gram blir det uppenbart att mynten var mycket lätta. De delar motiv med kronbrakteaterna och har alltså precis som dessa motiv av en krona inom en strålring. Ibland kallas halvpennningar "*skærv*" eller skärv. Förmodligen myntades inte speciellt många halvpennningar och de verkar ha haft en begränsad cirkulation, då ett förhållandevis litet antal av dem återfinns i fynd. De mynttyper som präglades under period två finns alla representerade i fyndmaterialet från svenska fyndorter.

Fig. 6.
Sterling präglad i
Lund. Myntet har
hittats i
Kumla kyrka i Närke.
Naturlig storlek.

Period tre får beteckna de mynt som präglades ca 1422. Dessa mynt är alla kopparsterlingar med varierande präglingsorter. Som namnet antyder är kopparsterlingarna präglade av nästan ren

Fig. 8. Kopparsterling präglad i Næstved. Naturlig storlek. Myntet har hittats i kvarteret Handelsmannen i Vadstena. Notera den karaktäristiska patinan.

koppar. Kung Erik hade under denna tid dåligt med pengar på grund av upprepade konflikter med holsteinska grevar angående provinsen Sønderjylland (Galster 1972:20). Som en lösning på detta problem började kungen låta slå sterlingar av koppar med metall som kom från Falu koppargruva i Dalarna. Kungen planerade också en utlandsresa och försökte finansiera den med hjälp av myntningen. På åtsidan har kopparsterlingarna alla motiv av ett krönt E. Till skillnad från de tidigare nämnda dubbelsidiga mynten står kungens namn inte på mynten utan han representeras istället av ett krönt E. Kopparsterlingarna varierar i utförande, men på frånsidan har de alla ett kors och texten "IN NOMINE DOMINI", "i Herrens namn". Vid denna tid var det populärt att ha fromma inskrifter på mynt. På åtsidan har de det ovan nämnda krönte E:t och respektive präglingsort d.v.s. "MONETA NESTWED" för Næstwed (se fig. 8), "MONETA LUNDENSIS" för Lund, "MONETA ODENSE" för Odense och "MONETA RANDER" för Randers. Kopparmynten gjorde Erik impopulär både bland bondebefolkningen och bland handelsmännen, som inte ville handla med kopparsterlingarna. Det verkar som om mynten överhuvudtaget inte var gångbara i handeln efter 1424, då det noterades att många kvinnor offrade dem i kyrkorna, eftersom de inte längre gick att använda till något annat (Galster 1973:20).

De hanseatiska köpmännen var verkligen inte nöjda med att handla med de danska kopparmynten. Drottning Filippa styrde vid denna tid landet, eftersom hennes man kung Erik var på den utlandsresa han finansierat genom det tidigare nämnda myntningen. Drottningen lät kalla till ett möte, som inföll den 8 oktober 1424. På mötet närvarade representanter från

Fig. 9. Lebard präglad i Lund. Myntet har hittats i Kläckeberga kyrka i Småland. Naturlig storlek.

Danmark och från fyra nordtyska hansestäder. Vid mötet bestämdes att två nya mynttyper med högre lödighet skulle präglas (Galster 1972:21). De nya mynttyperna, vilka här kommer att betecknas period fyra, var lebarden eller leopardbrakteaten som också kallas penning lybsk och søslingen eller sexpenningen. De lybska penningarna hade högre silverhalt än de tidigare danska penningarna. De nya penningarna präglades i Næstved och Lund. De har motiv av en leopard inom en strålring och kallades därför lebarder.

Næstvedlebardernas leoparder har ett klöverblad mellan tassarna vilket saknas hos Lundalebarderna (se fig. 9). Därför kan man skilja dem åt vilket ju som bekant inte går när det gäller kronbrakteaterna från Næstved och Lund. Lebarderna har en lödighet på ungefär 45 %, med andra ord innehåller de mycket mer silver än de äldre brakteaterna med krona. Det bestämdes därför att en ny penning skulle gälla för två gamla (Galster 1972:21). I Lund präglades under period fyra också söslingar. Söslingen eller sexpenningen var vid denna tid en ny valör. Ibland kallas söslingen för ”Dronning Philippas sösling”. De söslingar som präglades under period fyra har på åtsidan Danmarks vapensköld med dess tre lejon som motiv och texten ”ERIC DI GRA REX DSN”, ”Erik, med Guds nåde kung av Danmark, Norge och Sverige”. På frånsidan finns ett E för Erik och texten ”MONETA LUNDENSIS”. I snitt väger söslingarna 0,96 g och de har en silverhalt på cirka 70 %. Ett stort antal av lebarderna från period fyra har hittats inom Sveriges medeltida gränser, men inga söslingar har hittats i depåfynd i området.

De gros (nio penningar) som myntades under 1430-talet i Lund och på Gurre slott på Själland

Fig. 10. Gros präglad i Gurre. Naturlig storlek. Detta exemplar har hittats i Borgholms slott på Öland.

betecknas här som den femte myntningsperioden under Erik av Pommern. Mynten hade liknande åtsidor med motiv av en krona omgiven av texten ”ERIC DI GRA REX DSN”. På frånsidorna hade de kors med bokstaven E framför och texten ”MONETA LUNDENSIS” eller ”MONETA CASTRI GORGE”. Den sistnämnda inskriften betyder ”mynt från slottet Gurre” (se fig. 10).

Gros, som är den högsta valören Erik lät prägla, är också den tyngsta och väger i snitt 1,27g. Mynten har dock en undermålig lödighet. De innehåller mellan 20 och 25 % silver. Detta innebär att en gros som skulle gälla för nio penningar i själva verket innehöll en mindre mängd silver än en sösling (sex penningar) som myntats några år tidigare.

3.4 Myntningen under Kristofer av Bayern

Kristofer av Bayern regerade bara i åtta år. Han lät mynta ett mindre antal valörer än vad hans föregångare, Erik av Pommern, gjort under sin regeringsperiod. De valörer som Kristofer lät mynta var delvis högre än Eriks. Kung Kristofers myntning kan delas in i två perioder. Hans

myntning försiggick först i Lund och flyttades senare till Malmö. Flytten av myntningen får bli en naturlig brytningspunkt, och myntningen i Lund får betecknas som period ett.

Den första perioden av myntningen under Kristofer av Bayern, lundamyntningen, bedrevs under åren 1440-42. Då myntades skillingar, som motsvarade tolv penningar, och söslingar. Av söslingen finns bara ett känt exemplar, och det är inte helt obestritt att det verkligen rör sig om en sösling. Skillingarna som Kristofer lät mynta i Lund är tyngre än alla de varianter av mynt som Erik av Pommern lät präglade. De väger i snitt hela 2,11 g och har en silverhalt på 50 %. På åtsidan har de Danmarks riksvapen med dess tre lejon som motiv och texten "CRISTOFER D G REX DACIE" vilket betyder "Kristofer, med Guds nåde kung av Danmark". En intressant detalj är att medan kung Eriks mynt utpekar honom som Danmark, Sveriges och Norges kung står det på mynten från Kristofers första myntningsperiod bara att han är kung av Danmark. Detta kan bero på att Kristofer inte hyllades på Mora stenar som Sveriges kung förrän 1442 (Galster 1972:22). På frånsidan har skillingarna Kristofers personliga bayerska vapen och texten "GLORIA IN EXSELSIS DEO", "ära vare Gud i höjden".

Under den andra perioden av myntningen under kung Kristofers regering, malmömyntningen, myntades valörerna sterling och hvid. Sterlingarna präglades i två varianter. De hade likadana frånsidor, men åtsidorna skiljde sig åt. Båda hade motiv med en krona, men den ena hade texten "CRISTOFER REX DAC" och den andra "CRISTOFER REX D S N". På frånsidan avbildas på sterlingarna ett kors med ett klöverblad (se fig. 11). Runt korset finns texten "MONETA MALMOIENS". Sterlingarna väger i genomsnitt 0,67g. Valören hvid som präglades under samma period har precis som sterlingen två varianter av åtsidor. De avbildar

Fig. 11. Sterling. Detta exemplar är unikt i hopade fynd i de medeltida svenska landskapen. Myntet har hittats i Alvastra kloster i Östergötland. Naturlig storlek.

ett krönt K och antingen texten "CRISTOFER REX DACIE" eller "CRISTOFER REX D S N". Frånsidans motiv är på hviden ett kors framför en sköld omgivet av texten "MONETA MALMOIENS". Kristofers hvid har en silverhalt på mellan 37 och 40 % och väger i snitt 0,79 g.

	Lund	Malmö
Sterling		1
Hvid		21
Søsling	X	
Skilling	X	

Tabell 2: De valörer Kristofer av Bayern lät prägla och deras respektive myntningsorter. De mynt som finns representerade i materialet markeras med antal mynt, medan de mynt som präglats, men ej finns i materialet, markeras med ett kryss.

4. Den samtida svenska myntningen

4.1 En överblick

I Sverige tillämpades under första hälften av 1400-talet ett annat mynträkningsystem än det samtida danska. I Sverige fanns *mark*, *öre*, *örtug* och *penning*. En mark var värd åtta *öre*. På ett öre gick det tre *örtugar* och på en örtug åtta *penningar*. En mark motsvarade således 192 penningar (Lagerqvist 1984:14-17). För att ge en bild av valörernas värde kan nämnas att man 1410 för summan av 12 öre eller 288 penningar kunde köpa en gris. En gås kostade samma år däremot bara två örtugar eller 16 penningar (Lagerqvist 1984:47).

Erik av Pommern myntade i tre svenska orter, Stockholm, Västerås och Åbo. Han lät i Sverige prägla penningar, örtugar och *aboer*. Aboerna slogs bara i Åbo och hade ett värde av en halv örtug, d.v.s. fyra penningar. De flesta av de mynt Erik präglade hade inskriften ERIC REX D S N. Detta stod för Erik, kung av Danmark, Sverige och Norge. Örtugarna som präglades under Eriks regering hade en silverhalt på 80 % (Elfver och Frösell 1995:111). Detta är markant högre än de samtida danska myntens silverhalt.

Kristofer av Bayern lät i Sverige enbart prägla en valör, örtugen. Detta gjordes i Stockholm och Åbo. Kristofers örtugar hade samma silverhalt som kung Eriks, 80 %. Under både kung Eriks och kung Kristofers regeringsperioder myntades också penningar (brakteater) i Stockholm och Västerås, men dessa kan inte med säkerhet bestämmas till specifika regenter.

Även om det präglades mynt i Sverige var den danska mynträknningen i bruk i Götaland under stora delar av medeltiden.

5. Materialpresentation och analys

5.1 Inledning

Fyndmaterialet uppsatsen baseras på omfattar totalt 512 mynt fördelade på 75 fyndorter, vilka kommer att presenteras i det här kapitlet. Jag har valt att dela in fyndplatserna i tre kategorier. Dessa kategorier är fynd från landsort och landsortskyrkor, fynd från slott, städer och stadskyrkor samt fynd från kloster. Denna indelning har gjorts, för att dels göra fyndmaterialet mer lättöverskådligt, men också för att åskådliggöra eventuella skillnader i fyndmaterialets sammansättning för de olika kategorierna. Anledningen till att jag har låtit fynd från slott ingå i kategorin fynd från slott, städer och stadskyrkor är att fyndmaterialet från slotten inte är tillräckligt stort för att det ska bli meningsfullt att låta det utgöra en egen kategori. Det var därför för mig naturligt att placera dem i den förutnämnda kategorin. Kategoriseringen skulle också kunna omnämnas som tre sfärer. Den första, fynd från landsort och landsortskyrkor, är sfären där bondebefolkningen rörde sig. Dessa utgjorde den stora majoriteten av Sveriges befolkning. Den andra kategorin, fynd från kloster, får representera den religiösa eliten. Den tredje kategorin, fynd från slott, städer och stadskyrkor, får således representera både den världsliga makten, samt hantverkarna och handelsmännen.

Det stora flertalet av mynten i fyndmaterialet, hela 490 stycken, har präglats under perioden då Erik av Pommern regerade. Således härrör bara 22 mynt från tiden då Kristofer av Bayern var kung.

EaP p1	EaP p2	EaP p3	EaP p4	EaP p5	KaB p1	KaB p2	Totalt antal mynt
0	368	48	45	29	0	22	512

Tabell 3. Förekomsten av mynt från de olika myntningsperioderna under Erik av Pommern och Kristofer av Bayern. EaP står för Erik av Pommern och KaB för Kristofer av Bayern. P1, p2 etc. betecknar de olika myntningsperioderna.

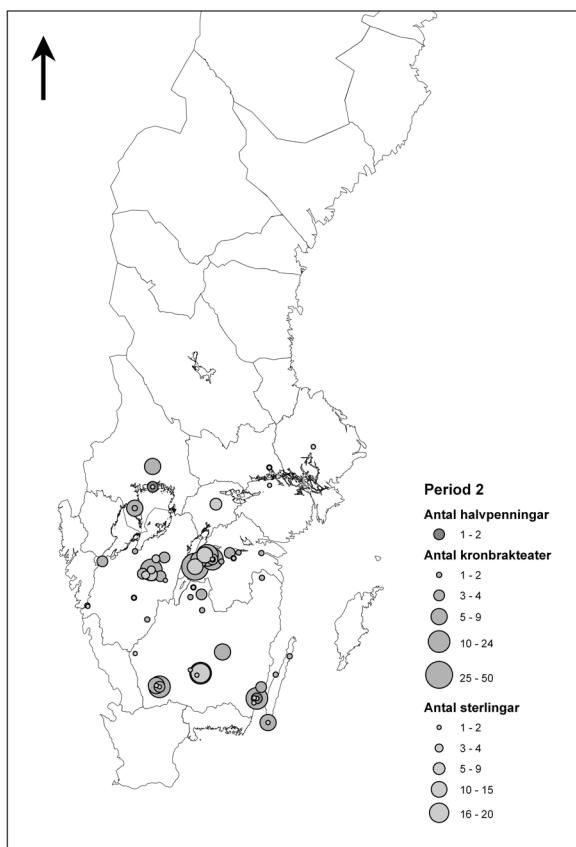

Fig. 12. Rumslig fördelning av fynden från den andra perioden av Eriks myntning.

5.2 Översiktskartor

Fynden från den andra perioden av kung Eriks myntning (se fig. 12) förekommer i störst antal i Småland, Östergötland och Västergötland. Det är tydligt att fynden är koncentrerade dels till områdena nära den dåtida danska gränsen men också runt Vättern. De stora klostren i Östergötland och Västergötland visar upp betydande koncentrationer av myntfynd. I Mellansverige är fynden av mynt från den andra perioden av Eriks myntning mindre vanliga. Det är värt att notera att den enda valör som förekommer i Mälardalen Södermanland, Västmanland och Uppland från period två är sterlingen. I

Närke har en enda kronbrakteat hittats. Det är samtidigt viktigt att tänka på att

det i allmänhet har grävts ut mer i södra Sverige än vad det har gjorts i Mellansverige och i norra Sverige. Men en viktig iakttagelse är ändå att kronbrakteaterna aldrig i någon större utsträckning kom så långt som till Mellansverige. De hade som tidigare noterats en silverhalt på mellan 0 och 21 % och kanske tyckte de medeltida handelsmännen i Mälardalen att de helt enkelt inte dög att handla med? I Värmland förekommer kronbrakteaterna däremot i större utsträckning. Bara en sterling har hittats i hopade fynd i Värmland, resten av de värmländska fynden av mynt från period två utgörs av kronbrakteater. Det är likväl viktigt att komma ihåg att alla de hopade fynden i Värmland är hittade i landsortskyrkor. Framför allt bönder har rört sig i och runt dessa fyndkontexter och det skulle kunna förklara att de låga valörerna dominerar där. Genom att studera spridningskartan, som visar de hopade fynden från period två, går det att se att mynten i allmänhet har tagits in i Sverige landvägen via de danska landskapen Skåne, Blekinge och Halland.

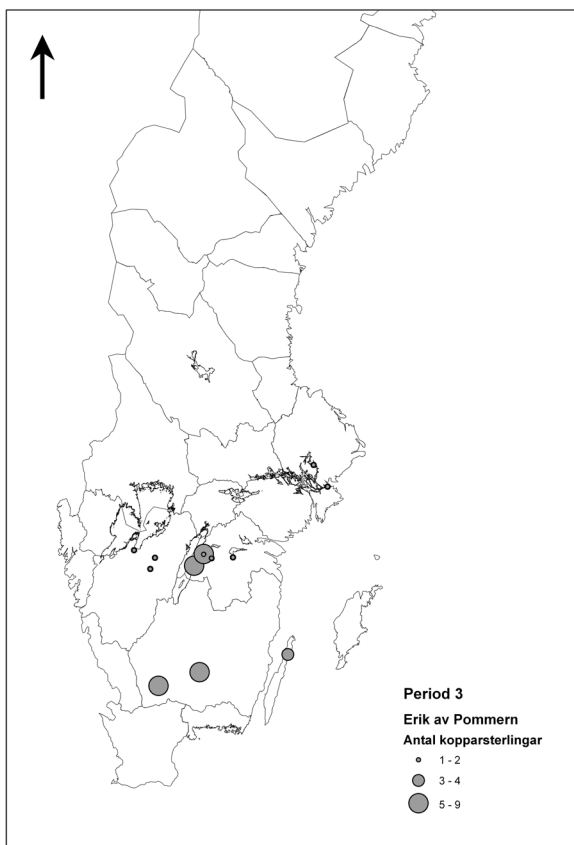

Fig. 13. Rumslig fördelning av fynden från den tredje perioden av Eriks myntning.

kyrkoruin i Småland och det kan ses som symptomatiskt för hur kopparmynten värderades. De cirkulerade i allmänhet inte långt från danska gränsen. Även mynten från den tredje perioden av kung Eriks myntning har kommit in i landet landvägen via Skåne, Blekinge och Halland.

Fynden från den tredje perioden av Eriks myntning (se fig. 13) har en utbredning som skiljer sig en aning i jämförelse med fynden från period två. Man kan tydligt se att mynten inte har kommit lika långt in i landet. Koncentrationen ligger i Småland, precis vid den danska gränsen, även om mynten också förekommer i mindre mängder i Östergötland och Västergötland och med några exemplar i Mälardalen. Vid klostret i Alvastra i Östergötland har ett flertal exemplar påträffats, men det totala antalet mynt från Eriks och Kristofers danska myntning som har hittats i Alvastra kloster är så stort att dessa kopparsterlingar ändå utgör en förhållandevis liten del. De största fynden av kopparsterlingar har hittats i Växjö domkyrka och i Hamneda

Om man tittar på spridningskartan, som visar fynden från den fjärde perioden av Eriks myntning (se fig. 14), kan man se att spridningen av dessa mynt skiljer sig väsentligt från spridningen av kopparmynten från period tre. Mynten hittas i större utsträckning längre från den danska gränsen, tonvikten ligger i Östergötland, kring Vättern.

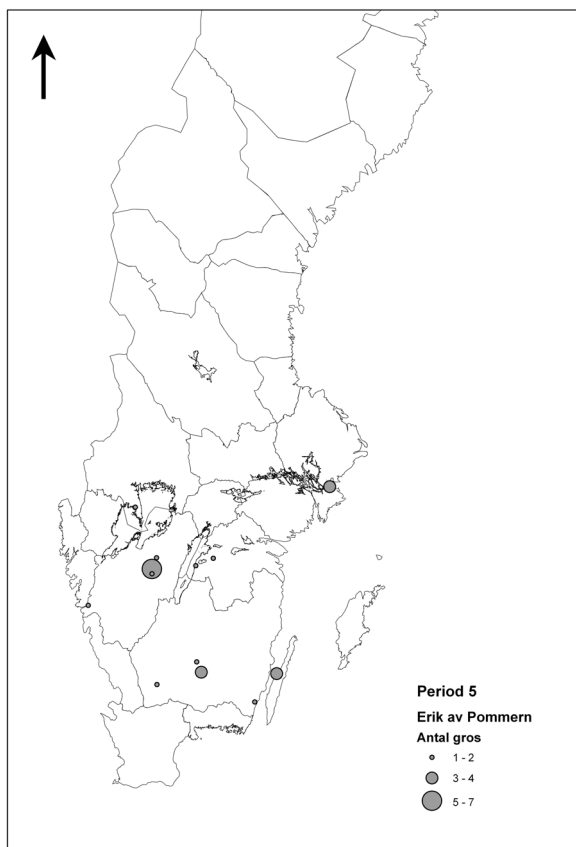

Fig. 15. Den rumsliga spridningen av mynt från den femte perioden av Eriks myntning.

Erik av Pommern lät under den femte perioden av sin myntning prägla gros som var värda nio penningar (se fig. 15). Dessa mynt återfinns i störst utsträckning i Småland, Östergötland, Västergötland och i Mälardalen. Det är tydligt att dessa mynt, i jämförelse med de mer silverhaltiga mynten från den föregående perioden, hittas i flest exemplar nära den medeltida danska gränsen. Det är tydligt att mynten kommit in i Sverige via Skåne, Blekinge och Halland. Att de ofta hittas nära gränsen skulle kunna vara en indikation på att man i Mellansverige förstod att de var underlödiga och därför helst undvek dem om det var möjligt.

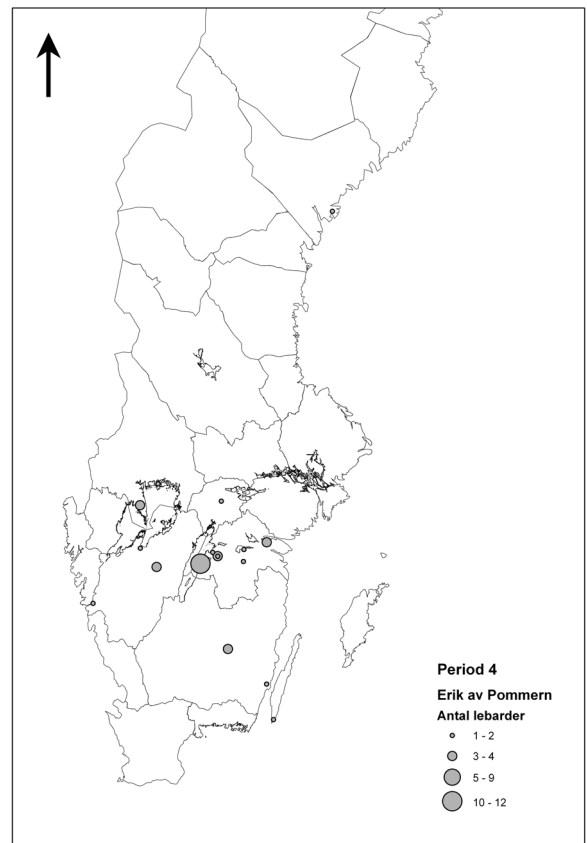
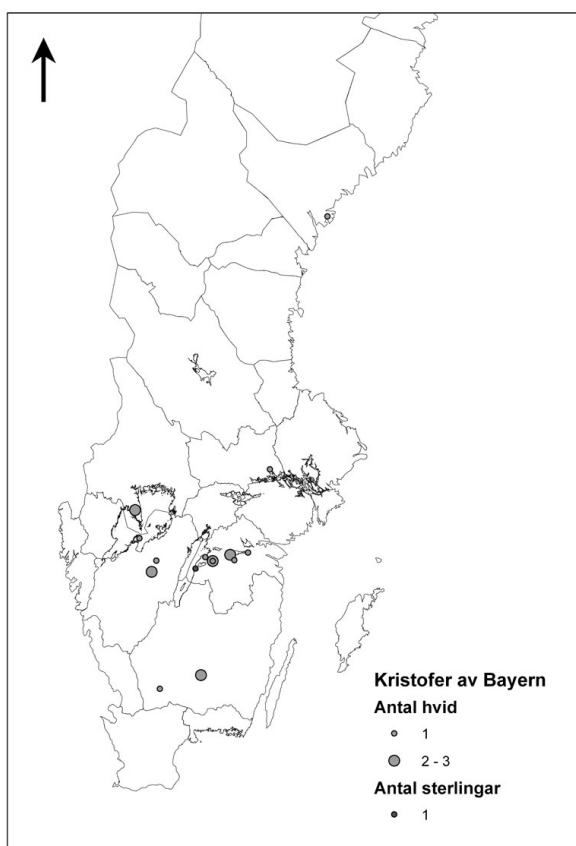

Fig. 14. Den rumsliga spridningen av mynt från den fjärde perioden av Eriks myntning.

fjärde perioden har hittats längre in i landet än vad mynten från den föregående perioden gjorts. Dessa mynt hade som tidigare konstaterats mycket högre silverhalt än vad mynten från period tre hade. Alla mynt som hittats i hopade fynd från den fjärde perioden av Eriks myntning är leopardbrakteater.

På kartan som visar spridningen av mynten som Kristofer av Bayern lät prägla (se fig. 16),

kan man se att fynden av hans mynt är koncentrerade till Småland, Östergötland och Västergötland. Ett stort antal av dem har hittats kring Vättern. Något exemplar förekommer också i Mälardalen och ett mynt har hittats så långt upp i norr som i Nordingrå kyrkoruin i Ångermanland. Samtidigt så är det viktigt att komma ihåg att mycket få norrländska landsortskyrkor har grävts ut och att fynden därifrån sannolikt skulle utökas även om den generella sammansättningen förmodligen inte skulle ändras speciellt mycket. Flera exemplar av kung Kristofers mynt har också hittats i Värmland.

Fig. 16. Den rumsliga spridningen av mynten Kristofer lät prägla.

När man jämför spridningskartorna med varandra kan man se flera likheter och skillnader. Mynten har alla kommit in i Sverige landvägen via Skåne, Blekinge, Halland och möjligen Bohuslän. Detta gäller mynten från Eriks alla perioder och även Kristofers mynt. Skillnader man kan se är hur långt in i landet mynten kommit och i vilka kontexter de hittas är sammankopplat med deras silverhalt. Mynt med högre lödighet har tagit sig längre in i landet och kopparmynten och silvermynten med undermålig silverhalt återfinns generellt i trakterna kring den medeltida danska gränsen. Trots att spridningen ser olika ut för de olika mynten hittas många exemplar i allmänhet i Östergötland och Västergötland. Dessa landskap utgjorde Götalands maktcentrum under medeltiden och det är inte konstigt att så många mynt hamnat där, då pengar hanterades i stora mängder i dessa trakter. De stora klostren ligger också i dessa landskap och där hanterades mynt i stor omfattning.

5.3 Relationen mellan danska, svenska och baltiska mynt

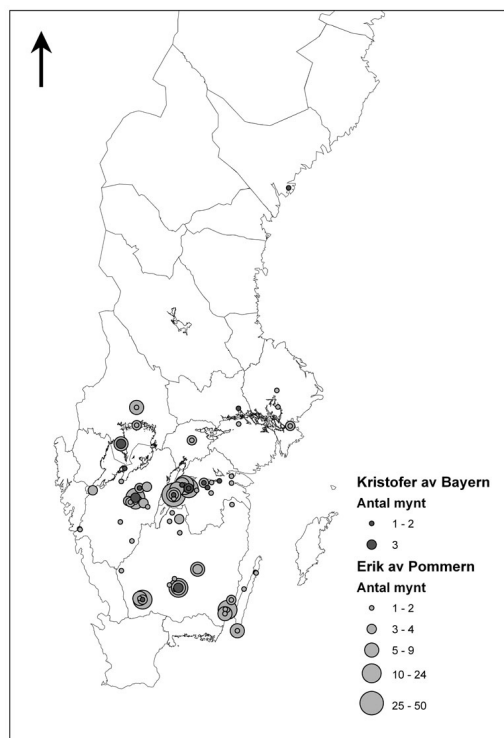

Fig. 17. De myntfynd bestående av danska mynt som denna uppsats baseras på.

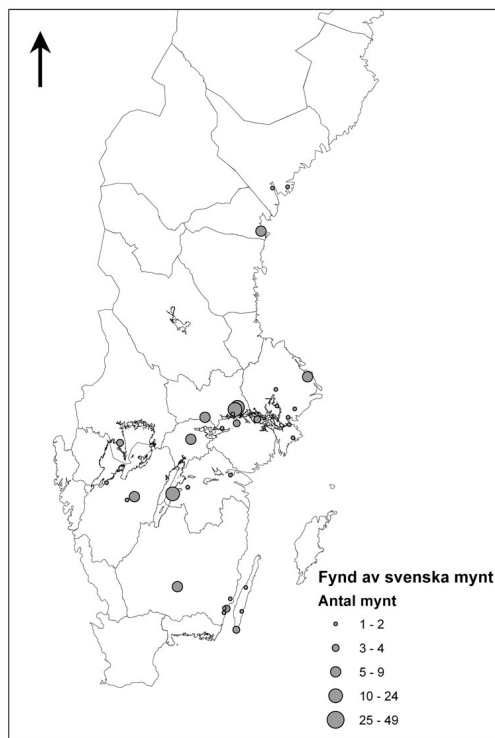

Fig. 18. De fynd som gjorts av de penningar som slagits i Stockholm och ungefärligen hör till Eriks och Kristofers regeringsperioder.

Fynden av senmedeltida svenska penningar har publicerats av Brita Malmer (Malmer 1980). De mynt som präglats i Stockholm och som med ledning av hennes dateringar kan föras till perioden 1405-1448 redovisas här i fig. 18. Om man jämför spridningen av de danska mynten med spridningen av de svenska mynten blir det tydligt att det finns stora skillnader. Det allra mest anslående är att det har hittats så många fler danska penningar, än vad det har hittats stockholmspenningar. Detta har ett flertal orsaker. En av dessa är att dansk mynträkning var den allmänt rådande i Götaland under senmedeltiden. Det berodde dels på att de södra delarna av Sverige ur en praktisk synvinkel låg närmare Danmark. Det var exempelvis mycket lättare att ta sig från Östergötland eller Västergötland ned till Lund än vad det var att ta sig igenom Tiveden eller Kolmården, de djupa och svårframkomliga gränsskogarna mellan Götaland och Svealand. En annan orsak till att de danska mynten förekommer i så mycket större antal är antagligen att de redan från början präglades i större upplagor. De svenska brakteaterna har visserligen en låg lödighet, den ligger på 37,5 %, men de danska penningarnas lödighet var ännu mycket lägre. De hade som tidigare nämnts en silverhalt på mellan 0 % och 21 %. De

svenska mynten förekommer i högre utsträckning i norra Sverige jämfört med de danska. En tydlig skillnad är var den stora koncentrationen av myntfynd finns för danska respektive svenska mynt. När det gäller de danska mynten hittas flertalet av dem som tidigare nämnts i Småland, Östergötland och Västergötland. När det gäller de svenska mynten ser spridningen helt annorlunda ut. Visserligen har ett stort antal mynt hittats i Alvastra kloster, men förutom detta har de stora fynden gjorts i Mälardalen. I princip så har de enda stockholmspenningar, som hittats i Götaland, hittats i de stora klostren, Alvastra kloster och Gudhems kloster samt i Växjö domkyrka. Med andra ord hade den svenska myntningen inte någon nämnvärd spridning på landsbygden i Götaland. I Västmanland kan man se en stor koncentration av svenska mynt. Detta beror på att Västerås domkyrka och S:ta Gertruds kloster utanför Västerås har grävts ut grundligt. Med det kan man belysa ett källkritiskt problem. Trots att materialet kan betraktas som representativt, är det ett faktum att förhållandevis fler kyrkor har grävts ut i södra Sverige än vad som har gjorts i Mellansverige. Vid en första anblick kan det förvåna att så pass få fynd med svenska mynt har gjorts i Stockholm, men detta beror dock helt enkelt förmodligen på att förhållandevis få utgrävningar har gjorts i staden.

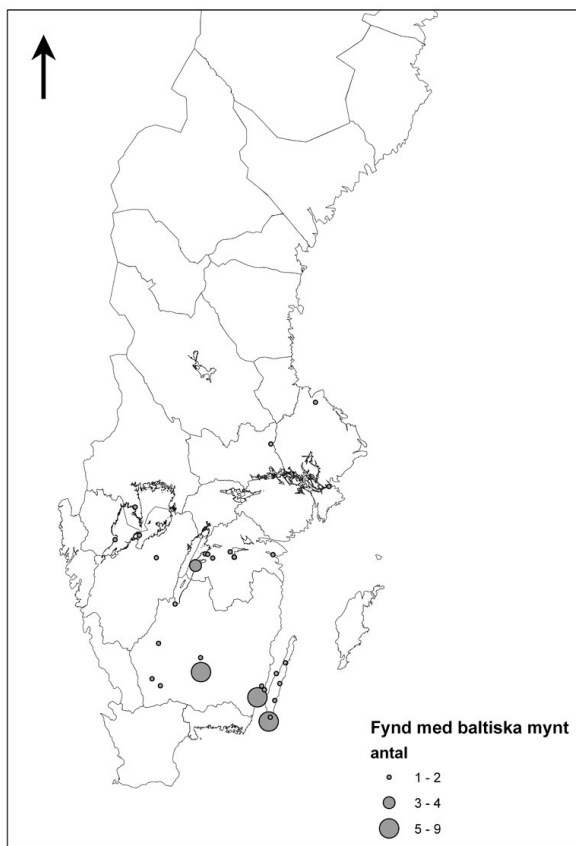

Fig. 19. Spridningen av fynd bestående av baltiska mynt.

Spridningskartan som visar fynden av baltiska mynt (fig. 19) baseras på en publicerad sammanställning av dessa fynd (Carlsson & Jonsson 2001:15-29). De baltiska mynten har en helt annan spridning än både de svenska (fig. 18) och de danska mynten (fig. 17). De har störst koncentration förhållandevis nära Östersjöns kust. Det är tydligt att de har kommit in i Sverige från sydöst över Östersjön. De största mängderna baltiska mynt har hittats på Öland och i sydöstra Småland vilket kan ses som typiskt för spridningen av baltiska mynt.

5.4 Fynd från landsort och landsortskyrkor

I kategorin landsort och landsortskyrkor finns 42 fyndorter. Dessa presenteras i tabell 4 nedan. I tabellen har ett antal förkortningar använts. Dessa är LS för landskap, EaP för Erik av Pommern och KaB för Kristofer av Bayern. Namnen på ett antal valörer har också förkortats. De förkortningar som här använts är hp för halvpenning, kb för kronbrakteat (penning), l för lebard (leopardbrakteat el. penning lybsk), ks för kopparsterling, st för sterling, g för gros och h för hvid.

LS	Fyndplats	Antal	EaP	KaB	EaP hp	EaP kb	EaP l	EaP ks	EaP st	EaP g	KaB h
Nä	Kumla kyrka	7	7			1	1		5		
Sm	Arby kyrka	3	3			2			1		
Sm	Bergunda kyrka	3	3			2			1		
Sm	Frinnaryds kyrka	4	4			4					
Sm	Gränna kyrka	3	3			2			1		
Sm	Hagby kyrka	17	17		2	11	2		2		
Sm	Halltorps kyrka	2	2						1	1	
Sm	Hamneda kyrkoruin	26	25	1		13	4	6	2		1
Sm	Hannäs kyrkoruin	1	1			1					
Sm	Haurida kyrka	1	1			1					
Sm	Kläckeberga kyrka	5	5			3	2				
Sm	Lekaryds kyrka	1	1						1		
Sm	Norra Solberga kyrka	2	2			2					
Sm	Nöttja kyrka	10	10			6			2	2	
Sm	Ormesberga kyrka	1	1							1	
Sm	Södra Hestra kyrka	2	2						2		
Sm	Voxtorps kyrka	1	1			1					
Sm	Åseda kyrka	9	9			9					
Vg	Brunns kyrkoruin	1	1			1					
Vg	Dverstorps kyrkoruin	3	3			3					
Vg	Ettaks kyrkoruin	1	1						1		
Vg	Fänneslunda kyrkoruin	3	3			2			1		
Vg	Härlunda kyrkoruin	4	4				1		1	2	
Vg	Naglums kyrkoruin	4	4			4					
Vg	Nittorps kyrkoruin	1	1			1					
Vg	Nya Lödöse kyrka	1	1			1					
Vg	Ullene kyrkoruin	4	4			4					
Vg	Östby kyrkoruin	2	2			1		1			
Vg	Överkyrke kyrkoruin	5	5			2			3		
Vr	Botilsätters kyrka	16	13	3		8	4			1	3
Vr	Hammarö kyrka	7	7		1	4	1		1		
Vr	Nedre Ulleruds kyrka	6	6			5					
Ån	Nordingrå kyrkoruin	2	1	1			1				1
Ög	Dagsbergs kyrka	3	3				3				
Ög	Munkeboda, Norsholms gård	1		1							1
Ög	Rogslösa kyrka	7	7			7					
Ög	Viby kyrka	1	1			1					
Ög	Vists kyrka	1	1				1				
Ög	Ödeshögs kyrka	2	2			2					
Ög	Östra Hargs kyrka	1	1			1					
Öl	Borgs kyrkoruin	1	1			1					
Öl	Källa kyrka	4	4			1		3			
Öl	Sankt Johannes kapellruin	8	8			6	1		1		
	Totalt antal:	187	181	6	3	113	21	10	26	7	6

Tabell 4. Fyndorter och myntfynd i kategorin landsort och landsortskyrkor.

Fynden från landsorten och landsortskyrkorna består av totalt 187 mynt. Av dessa är 181 myntade under perioden då Erik av Pommern regerade och sex under perioden då Kristofer av Bayern var kung. Av de valörer Erik av Pommern lät mynta finns alla utom hvid och sösling representerade. Från Kristofer finns bara valören hvid representerad.

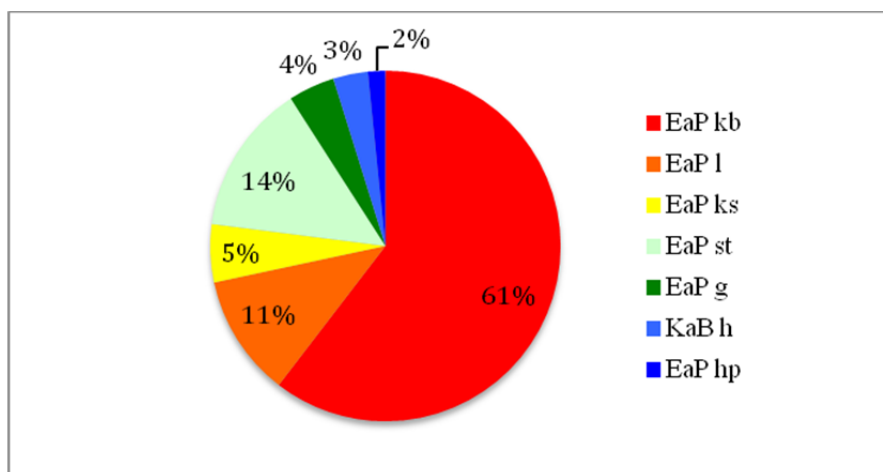

Fig. 20. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från landsort och landsortskyrkor.

142 av de 187 mynt som hittats på landsortens fyndorter härrör från den andra perioden av myntningen under Erik av Pommern. Av dessa mynt är tre halvpenningar, 113 kronbrakteater och 26 sterlingar. De tre halvpenningarna, som ingår i denna kategori, är de enda som finns i det totala fyndmaterialet från svenska fyndorter. Två av dessa mynt har hittats i Hagby kyrka i Småland och ett i Hammarö kyrka i Värmland. Den tredje perioden av Eriks myntning finns i denna kategori representerad med 10 kopparsterlingar. Sex av dessa har hittats i Hamneda kyrkoruin i Småland. Denna fyndort är för övrigt den i kategorin landsort och landsortskyrkor där flest fynd av danska mynt från perioden 1396-1448 gjorts. Från den fjärde perioden av Eriks myntning finns 22 mynt i denna kategori. Alla dessa är leopardbrakteater. Inga söslingar har hittats i hopade fynd i de landskap som utgjorde medeltidens Sverige. Från period fem finns sju gros i denna kategori. Kristofers myntning finns representerad med sex exemplar av valören hvid.

De låga valörerna, halvpenningarna, kronbrakteaterna och lebarderna finns representerade i denna kategori med sammanlagt 73 %. Kronbrakteaterna själva utgör 60 % av fyndmaterialet. Den högsta valören, gros, utgör 4 % av fyndmaterialet. Kung Kristofers mynt utgör 3 %.

5.5 Fynd från kloster

I kategorin fynd från kloster finns 10 fyndorter. Dessa presenteras i tabell 5.

LS	Fyndplats	Antal	EaP	KaB	EaP kb	EaP l	EaP ks	EaP st	EaP g	KaB st	KaB h
Sö	Eskilstuna kloster och slott	1	1					1			
Up	Dominikanerklostret, Sigtuna	1	1				1				
Up	Franciskanerklostret, Uppsala	1	1					1			
Vg	Gudhems kloster	38	35	3	18	3	2	5	7		3
Vg	Varnhems kloster	8	7	1	1		1	4	1		1
Ög	Alvastra kloster	85	84	1	50	12	7	13	2	1	
Ög	Klosterstads kyrkoruin	16	16		15	1					
Ög	Sankta Ingridis kloster, Skänninge	29	25	4	21		2	2			4
Ög	Vadstena kloster	37	37		18	3	7	9			
Ög	Vreta kloster	2	1	1	1						1
	Totalt antal:	218	208	10	124	19	20	35	10	1	9

Tabell 5. Fyndorter och myntfynd i kategorin fynd från kloster.

Trots att den här kategorin bara består av tio fyndorter har hela 218 danska mynt hittats här. Om man jämför dessa siffror med de 187 mynt fördelade på 42 fyndorter som presenterades i föregående kategori, kan man dra slutsatsen att kloster var miljöer där mycket pengar var i omlopp och mynt hanterades i stora mängder. Kloster var också platser där människor rörde sig som reste mycket, vilket skulle kunna förklara den stora mängden utländska valörer som ofta finns på platserna. Hela 85 mynt i kategorin har hittats vid utgrävningar i Alvastra kloster i Östergötland, vilket gör platsen till den mest fyndrika i hela fyndmaterialet.

Av de 218 mynt som finns i klosterfyndskategorin är 208 präglade under kung Eriks regering. Den andra perioden av hans myntprägling finns representerad med 159 mynt. Av dessa är 124 brakteater med krona och 35 sterlingar. Från den tredje perioden har 20 kopparsterlingar hittats i klostermiljöer. Från period fyra finns 19 lebarder. Period fem av Eriks myntning finns representerad med 10 gros. De 10 mynt som präglats under kung Kristofers myntning består av nio hvid och en sterling. Denna sterling är unik i fyndmaterialet. Den har hittats i Alvastra kloster (fig. 11).

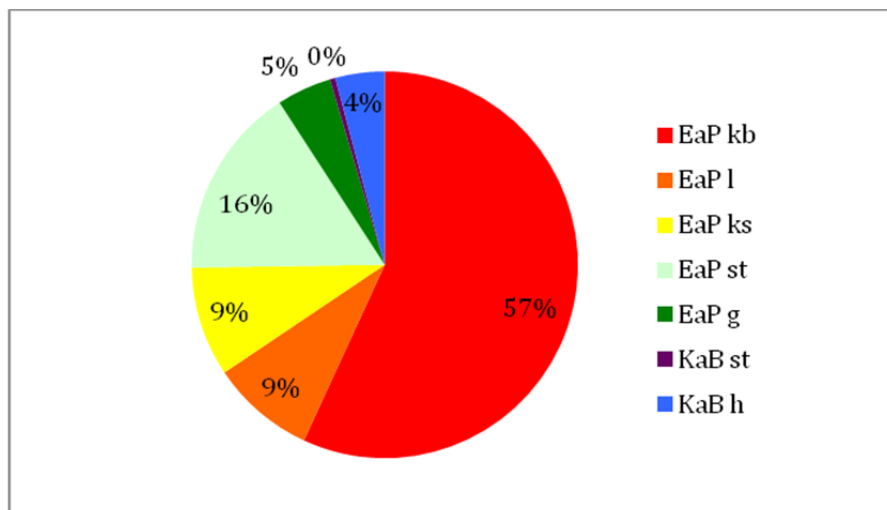

Fig. 21. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från kloster.

De låga valörerna utgör i denna kategori 66 % av fyndmaterialet. Även om det är en hög siffra så är den lägre än vad den var i landsortsfyndskategorin. Den höga valören gros utgör 5 % av materialet. I fyndkategorin från landsort och landsortskyrkor utgjorde den 4 %. Det är oväntat att kopparsterlingarna här utgör så mycket som 9 % av fyndmaterialet. Motsvarande siffra i landsortskategorin var 5 %. Kopparsterlingarna var som nämnts i det närmaste värdelösa och som påtalades tidigare påstods de inte längre vara gångbara i handeln redan 1424. Om det var så, att de vid den tiden bara dög till att offras av kvinnor i kyrkorna, borde de väl utgöra en förhållandevis större del av landsortskyrkomaterialet än vad de gör av klosterfyndmaterialet? En möjlig förklaring till att så pass många mynt med förhållandevis låg silverhalt finns i klostren skulle kunna vara att klostren tog emot många gåvor. När människor lämnade penninggåvor i klostren, skulle det kunna vara så att de lämnade mynt de inte själva ville behålla. Här skulle det kunna vara så att den symboliska handlingen, att skänka pengar till klostret, var viktigare än det faktiska silvervärdet och köpkraften hos de mynt man gav bort. Att skänka bort något kanske var viktigare, än vad man faktiskt skänkte bort. Med den tankegången kan uppgiften om kvinnornas offer av kopparslantar i kyrkorna tolkas som att mynten i allmänhet ofta offrades eller skänktes bort i kyrkor och kloster.

5.6 Fynd från slott, städer och stadskyrkor

I kategorin fynd från städer och stadskyrkor finns 22 fyndorter representerade. Dessa presenteras i tabellen nedan.

LS	Fyndplats	Antal	EaP	KaB	EaP kb	EaP l	EaP ks	EaP st	EaP g	KaB h
Sm	Växjö domkyrka	60	57	3	23	3	8	20	3	3
Up	Kungliga slottets källare, Stockholm	2	2				2			
Up	Sankt Per, kv, Uppsala	2	2					2		
Up	Slottsbacken, vallgraven, Stockholm	3	3						3	
Up	Toven, kv, Uppsala	1	1				1			
Vg	Falköpings kyrka	9	9		1			6	2	
Vg	Läckö slott	1		1						1
Vg	Skövde kyrka	3	3		3					
Ög	Allhelgonakyrkans ruin, Skänninge	2	2		1	1				
Ög	Ambrosia, kv, Linköping	2	2				2			
Ög	Basfiolen, kv, Linköping	1	1					1		
Ög	Borgmästaren 4-5 kv, Vadstena	1		1						1
Ög	Dyhagen, Skänninge	1	1				1			
Ög	Fogden, kv, Skänninge	1	1		1					
Ög	Handelsmannen 4-6 kv, Vadstena	1	1				1			
Ög	Järnvägsparken, Skänninge	1	1		1					
Ög	Linköpings domkyrka	2	2		2					
Ög	Rådhuset, Vadstena	3	3		2		1			
Ög	Sankt Lars kyrka, Linköping	1		1						1
Ög	Sankt Laurentii kyrka, Söderköping	1	1		1					
Ög	Sankt Olov, Skänninge	6	6		3		2		1	
Öl	Borgholms slott	3	3						3	
	Totalt antal:	107	101	6	38	4	18	29	12	6

Tabell 6. Fyndorter och myntfynd i kategorin fynd från slott, städer och stadskyrkor.

I kategorins 22 fyndorter har 107 fynd gjorts av danska mynt från perioderna då Erik av Pommern och Kristofer av Bayern regerade. 101 av dessa mynt är präglade under Erik och sex under Kristofer. Fyndorten med flest fynd i denna kategori är Växjö domkyrka. De valörer som finns representerade i det totala fyndmaterialet, men saknas här, är kung Eriks halvpenningar och Kristofers sterlingar.

Den andra perioden av Eriks myntning finns i städer och stadskyrkokategorin representerad med 67 mynt. 38 av dessa är kronbrakteater och 29 sterlingar. Från den tredje perioden har 18 kopparsterlingar hittats i stadsmiljö. Fynden från den fjärde perioden består av fyra lebarder. 12 gros från den femte perioden av myntningen har hittats i städerna. Kristofers myntning finns representerad med sex exemplar av valören hvid myntade i Malmö.

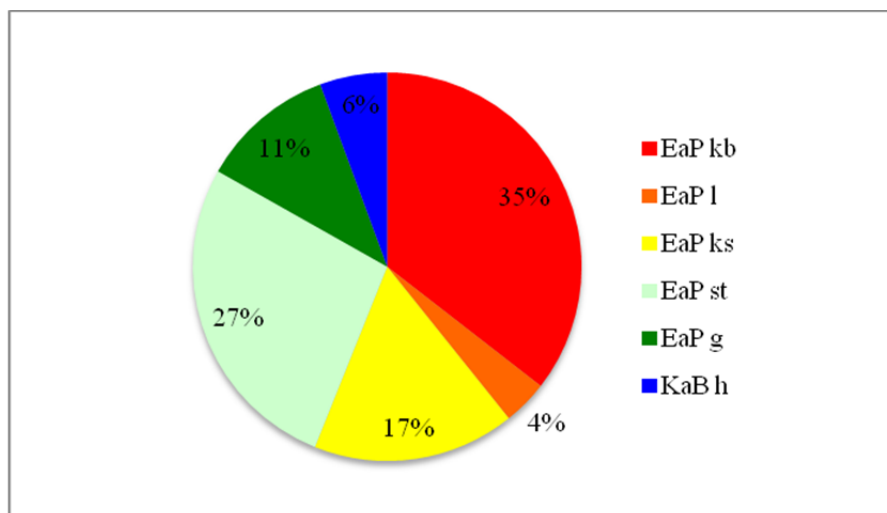

Fig. 22. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från städer och stadskyrkor.

I denna fyndkontext utgör de låga valörerna, kronbrakteaterna och lebarderna, 39 % av fyndmaterialet. Det är en signifikant lägre siffra än motsvarande i de bägge andra kategorierna. Den höga valören gros utgör däremot en väsentligt större del, 11 %, att jämföra med 4 % och 5 % i de andra kategorierna.

5.7 Jämförande analys och diskussion

I fyndmaterialet kan man se ett tydligt mönster. De låga valörerna dominerar i högre utsträckning i miljöer där bondebefolkningen har rört sig. Det gäller alla de tre valörer jag har valt att kategorisera som låga, halvpenningarna, kronbrakteaterna och lebarderna. De enda hopade fynd, där halvpenningar överhuvudtaget förekommer, har hittats i landortskyrkokontexter. Att lebarderna, trots sina förhållandevis höga halter av silver, förekommer mest på landsorten, gör det tydligt att valör i vissa fall spelade större roll än silverhalt. Att kopparsterlingarna utgör en signifikant högre del av fynden från städer än vad de gör i fynden från landsort och landsortskyrkor är intressant. Kopparmynten hade ett bestämt värde av tre penningar, men var ju egentligen knappt värda en penning. En teori som skulle kunna förklara att de förekommer i så pass stora mängder i städerna, skulle kunna vara att bönderna visserligen inte hade en klar blick över vilka valörer som fanns i omlopp, men kände igen kopparmynt när de såg dem och helst undvek att handskas med dem. Stadsborna kanske däremot hade klart för sig att kopparsterlingarna faktiskt hade ett värde av tre penningar och därför accepterade att använda dem? Sterlingarna av silver förekommer i större

mängd i städerna, än vad de gör på landsbygden och i klostren. Detta kan förklaras med att det ju är en förhållandevis hög valör. När man tittar på valören gros, är det också mycket tydligt att de förekommer i större mängder i miljöer, där mer bemedlade människor rört sig. Som tidigare har nämnts var de ju dock underlödiga och man kan kanske tänka sig att detta skulle ha gjort stadsborna mindre benägna att handla med dem. Samtidigt hade de ju ett fastställt värde om nio penningar, och det måste ha fått stadsborna att vilja handskas med dem i alla fall. Kung Kristofers hvid, fyrpenningen, följer samma mönster som de övriga högre valörerna i fyndmaterialet och återfinns i förhållandevis störst mängder i städerna.

Samtidigt som man kan konstatera att myntfynden i mycket följer ett mönster, är det intressant att se att de högre valörerna trots allt återfinns i så pass stora mängder i landsortsfynden. Det är lätt att anta att bönderna nästan enbart hanterade låga valörer, men ser man till det fyndmaterial den här uppsatsen baseras på, märker man att det inte alls var så enkelt. Även om de låga valörerna totalt dominerar i landsortskyrkofynden finns även betydande mängder av högre valörer i fynden. Om man då tänker på vilken försvinnande liten del av alla mynt som hanterats i kyrkorna, som hamnar i kyrkgolven blir det tydligt att ett icke försumbart antal mynt med höga valörer har hanterats i kyrkorna. Om det dessutom är så att de höga valörerna tappades i mindre utsträckning, eller var lättare att upptäcka när de tappades i jämförelse med de mindre och lättare låga valörerna, blir antalet höga valörer som hanterats i landsortskyrkorna ännu mycket större.

6. Sammanfattning

Uppsatsen fokuserar på perioden då Erik av Pommern och Kristofer av Bayern regerade i Danmark, d.v.s. åren mellan 1396 och 1448. I uppsatsen har jag registrerat de hopade fynd bestående av danska mynt från perioden som hittats inom det medeltida Sveriges gränser, Finland och Gotland är undantagna från studien. De mynt som präglades under Eriks och Kristofers regeringar var halvpenningar, penningar, sterlingar (tre penningar), sterlingar av koppar, hvid (fyra penningar), søslingar (sex penningar), gros (nio penningar) och skillingar (12 penningar). De danska myntorter som av och till var i bruk under perioden var Lund, Næstved, Malmö, Odense, Randers och Gurre. Materialet uppsatsen baseras på består av 512 mynt fördelade på 75 fyndorter. Fyndorterna har delats in i tre kategorier. Dessa kategorier är ”fynd från landsort och landsortskyrkor”, ”fynd från kloster” och ”fynd från slott, städer och stadskyrkor”. Vid jämförelser av fynden i kategorierna visade det sig finnas skillnader i fördelningen av de olika valörerna. Bland annat kan man se att de låga valörerna dominerar totalt i de hopade fynden från landsortskyrkorna, medan de högre valörerna har en fårhållandevis mycket mer framträdande roll i fynden från slotten, städerna och stadskyrkorna. Jag har också konstruerat spridningskartor, som visar den rumsliga spridningen av myntfynden under olika delar av perioden 1396-1448. Vid studier av kartorna kan man se både likheter och skillnader. De danska mynten har alla förts in i Sverige landvägen söderifrån. En skillnad man kan se på flera av kartorna är att mynten har tagit sig olika långt in i landet delvis beroende på deras silverhalt. De mer värdefulla mynten med högre lödighet har tagit sig förhållandevis långt in i landet, medan underlödiga mynt ofta hittas nära den medeltida danska gränsen. Jag har också jämfört spridningskartorna visande danska myntfynd, med spridningskartor som visar svenska och baltiska myntfynd. Man kunde då tydligt se att de svenska mynten hade en helt annan utbredning. De var inte lika många som de danska mynten och majoriteten av dem har hittats i Mälardalen. De baltiska mynten hittas framför allt i sydöstra Sverige. Detta beror på att de kommit in i Sverige från de baltiska länderna via Östersjön.

7. Referenser

7.1 Tryckta källor

Carlsson, G. 1953, Erik av Pommern. *Svenskt biografiskt lexikon*, 14. Stockholm 1953, 267-281.

Carlsson, S. och Jonsson, K. 2001: Swedish finds of medieval coins struck in the Baltic countries. *Studia Numismatica II*. Festschrift Mihhail Nemirovits-Dantsenko 80 (red. I. Leimus), Tallinn 2001, 15-29.

Galster, G. 1972: *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1540. Sverige 1363-1521*. København 1972.

Harrisson, D. och Eriksson, B. 2010: *Sveriges historia 1350-1600*. Stockholm 2010.

Elfver, F. och Frösell, A.: Unionstiden och internationaliseringen. *Myntningen i Sverige 995-1995* (red. K. Jonsson, U. Nordlind och I. Wiséhn). Numismatiska Meddelanden XL, Stockholm 1995, 109-124.

Klackenberg, H. 1992: *Moneta Nostra, Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund 1992.

Kumlien, K. 1977, Kristofer. *Svenskt biografiskt lexikon*, 21. Stockholm 1977, 582-585.

Lagerqvist, L O. och Nathorst-Böös, E. 1984: *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Borås 1984.

Larsson, L.O. 1993, Erik av Pommern. *Nationalencyklopedin*, 5. Stockholm 1993, 571-572.

Malmer, B. 1980: *Den senmedeltida penningen i Sverige – Svenska brakteater med krönt huvud och krönta bokstäver*. Stockholm 1980.

Moesgaard, J. C. 2005: Erik av Pommerns danske mønter. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2005:2 maj, 79-86.

SML - *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 1-11*. Stockholm 1982-2004.

7.2 Otryckta källor

Arkivaliska publikationer.

Stockholms
universitet